Politeja
Nr 4(104), 2026, s. 231-248
https://doi.org/10.12797/Politeja.23.2026.104.11
Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Arkadiusz DOMAGAŁA
Uniwersytet Wrocławski
arkadiusz.domagala@uwr.edu.pl

FORMY PRZEMOCY SEKSUALNEJ PRZED MIĘDZYNARODOWYM TRYBUNAŁEM KARNYM

OD ELEMENTÓW DEFINICJI ZBRODNI DO SPRAWY *DOMINIC ONGWEN*

ABSTRACT **Forms of Sexual Violence at the International Criminal Court: from Elements of Crimes to *Dominic Ongwen* Case**

During last years, the ICC's practice has showed constant progress with regard to the conflict-related sexual violence. Although the overall record of ICC in prosecuting the sexual crimes has been moderate, the cases *Bosco Ntaganda* and *Dominic Ongwen* depicted the implementation of the Rome Statute potential in ensuring accountability for sexual crimes. Based on an analysis of the Elements of Crimes and practice of cases at the International Criminal Court, the article presents various forms of sexual violence in armed conflicts. Underlying of the article is a view that new forms of sexual violence are identified through a process of autonomisation. It means that forms like sexual slavery or forced marriages become independent of other, more general international crimes. Last but not least, the evolution and understanding of sexual crimes since the ICTY and ICTR is presented. In the context of the goals of the article, special attention is given to *Ongwen* case, which was closed in December 2022.

Keywords: sexual violence, International Criminal Court, international criminal law, rape, forced marriage

Słowa kluczowe: przemoc seksualna, Międzynarodowy Trybunał Karny, sądownictwo międzynarodowe karne, zgwałcenie, wymuszone małżeństwo

Przygotowanie i podpisanie Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK) było przełomowym wydarzeniem dla sądownictwa międzynarodowego karnego i penalizacji przemocy seksualnej jako zbrodni międzynarodowej. Po raz pierwszy w umowie międzynarodowej wskazano na konkretne formy tejże przemocy, uznając je za zbrodnie wojenne, jak i zbrodnie przeciwko ludzkości. Progres w zakresie ścigania przemocy seksualnej był szczególnie widoczny, gdy porówna się treść Statutu Rzymskiego ze zdawkowymi wręcz postanowieniami IV konwencji genewskiej i dołączonych do niej protokołów[1], a także statutów trybunałów karnych *ad hoc* – Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (MTKJ) oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy (MTKR)[2].

CELE I ZAŁOŻENIA ARTYKUŁU

Konkretyzacja wskazanych w Statucie Rzymskim form przemocy seksualnej – zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego, wymuszonej prostytucji, wymuszonej ciąży i wymuszonej sterylizacji – nastąpiła w Elementach Definicji Zbrodni (EDZ). To wewnętrzny dokument MTK przyjęty przez państwa członkowskie w 2002 roku, zawierający wskazówki interpretacyjne w zakresie rozumienia zbrodni wskazanych w Statucie[3]. Dotyczy także przemocy seksualnej, której postaci zostały w EDZ zdefiniowane, stanowiąc *de facto* podstawę stosowania w praktyce orzeczniczej MTK. Istnienie podstaw prawnych, co oczywiste, nie musi oznaczać praktycznego ich stosowania, czego świadectwem było przemilczanie i zignorowanie w sensie formalnoprawnym zgwałcenia jako zbrodni prawa międzynarodowego do czasów funkcjonowania trybunałów karnych *ad hoc*[4].

---

1 *IV konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 12 sierpnia 1949 r.* (Dz.U. 1956, nr 38, poz. 171) w art. 27 podkreśla, że *kobiety będą szczególnie chronione przed wszelkimi zamachami na ich cześć, zwłaszcza przed gwałceniem, zmuszaniem do prostytucji i wszelką obrazą wstydliwości (any indecent assault)*. Podobne w treści postanowienie pojawia się w art. 76 ust. 1 *Protokołu dodatkowego do Konwencji genewskich dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) z 8 czerwca 1977 r.* (Dz.U. 1992, nr 41, poz. 175). Ponadto *Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II) z 8 czerwca 1977 r.* (Dz.U. 1992, nr 41, poz. 175) w art. 4, ust. 2 lit e) stwierdza że zabronione są *zamachy na godność osobistą, w szczególności traktowanie poniżające i upokarzające, gwałt, zmuszanie do prostytucji i wszelkie postacie zamachów na obyczajność*.

2 W statucie MTKJ spośród form przemocy seksualnej pojawia się jedynie zgwałcenie. Z kolei w przypadku statutu MTKR dodatkowo wskazano na wymuszoną prostytucję oraz „wszelkie czyny lubieżne". Patrz art. 5 statutu MTKJ (*Rezolucja 827 przyjęta przez Radę Bezpieczeństwa 25 maja 1993 roku*, UN Doc S/RES/827, 1993) oraz art. 3 i 4 statutu MTKR (*Rezolucja 955 przyjęta przez Radę Bezpieczeństwa 8 listopada 1994 roku*, UN Doc S/RES/955, 1994).

3 Patrz art. 9 *Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r.*, Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708.

4 K.D. Askin, *Prosecuting Wartime Rape and Other Gender-Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles*, „Berkeley Journal of International Law" 2003, vol. 21, s. 295-298; K.D. Askin, *War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals*, The Hague–London–Boston 1997, s. 193-210.

W konsekwencji pytaniem jest, czy wskazane w statucie i EDZ formy przemocy seksualnej znajdują potwierdzenie w praktyce orzeczniczej MTK. Powyższe pytanie nabrało aktualności wraz z zakończeniem sprawy *Dominic Ongwen* (postępowanie zakończone w grudniu 2022 roku), w której szczególnie ważną rolę odgrywały zarzuty dotyczące przemocy seksualnej.

Biorąc powyższe pod uwagę, za główne cele niniejszego artykułu należy uznać a) analizę pojawiających się w pracach MTK form przemocy seksualnej wraz z ich zdefiniowaniem; b) prześwietlenie praktyki orzeczniczej MTK pod kątem wskazanych form przemocy seksualnej ze szczególnym uwzględnieniem sprawy *Ongwen*. Problem badawczy w artykule dotyczy wyszczególnienia w praktyce sądownictwa karnego form przemocy seksualnej, stąd zasadne jest także ukazanie znaczenia tychże form przemocy seksualnej w orzecznictwie MTK. Warto zwrócić uwagę na to, że do momentu powstania MTK jedynymi traktatowymi formami przemocy seksualnej były zgwałcenie i wymuszona prostytucja[5]. Wskazanie w Statucie Rzymskim innych zbrodni było przede wszystkim efektem orzecznictwa trybunałów karnych *ad hoc*, głównie MTKJ. Jako że katalog form przemocy seksualnej nie jest zamknięty, stąd kolejnym pytaniem jest, czy dotychczasowa praktyka orzecznicza MTK może wpłynąć pozytywnie na wyodrębnienie dodatkowych, nowych form przemocy seksualnej. Zgodnie z podstawowym założeniem analizy nowe formy przemocy seksualnej pojawiają się w wyniku autonomizacji, tzn. ich wyodrębniania od innych, ogólniejszych zbrodni prawa międzynarodowego. O ile takie założenie okazało się trafne w przypadku aktywności MTKJ[6], o tyle pytaniem otwartym pozostaje, czy podobny proces zachodzi w pracach MTK.

FORMY PRZEMOCY SEKSUALNEJ W ELEMENTACH DEFINICJI ZBRODNI

Zbrodnie przemocy seksualnej popełniane w trakcie konfliktów w byłej Jugosławii oraz w Rwandzie, a także echa procesów przed MTKJ i MTKR zwiększały wrażliwość uczestników konferencji przygotowującej Statut Rzymski. Istotnymi graczami, choć formalnie nie uczestnikiem negocjacji, były też organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną praw człowieka, w tym praw kobiet[7]. Podkreślenia wymaga, że merytorycznym punktem wyjścia w negocjacjach nad umową w części dotyczącej przemocy seksualnej był dorobek trybunałów karnych *ad hoc*. Orzecznictwo tychże trybunałów wskazywało na zasadność wyróżnienia niewolnictwa seksualnego oraz wymuszonej ciąży

[5] Patrz przypis 1.

[6] A. Domagała, *Forms of Sexual Violence in the Jurisprudence of Ad Hoc International Criminal Tribunals*, „Studia i Analizy Nauk o Polityce" 2023, nr 2, s. 40.

[7] A. Facio, *All Roads Lead to Rome, But Some Are Bumpier than Others*, [w:] *Global Issues: Women and Justice*, red. S. Pickering, C. Lambert, Sydney 2004, s. 308-310. Więcej na ten temat: M. Glasius, *The International Criminal Court: A Global Civil Society Achievement*, London 2007; P. Spees, *Women's Advocacy in the Creation of the International Criminal Court: Changing the Landscapes of Justice and Power*, „Signs" 2003, vol. 28, nr 4, s. 1233-1254.

jako nowych typów zbrodni. Skutkiem tego były odpowiednie postanowienia Statutu Rzymskiego[8].

Swoistą kontynuacją statutu MTK w kontekście wyszczególnienia form przemocy seksualnej stały się EDZ[9]. Do dziś dokument ten stanowi najbardziej kompletny i spójny zestaw zarówno form przemocy seksualnej, jak i ich definicji. Odwołuje się do nich wprost orzecznictwo MTK, które będzie przedmiotem analizy w jednej z kolejnych części artykułu.

Formami przemocy seksualnej wskazanymi przez Statut Rzymski są zgwałcenie, niewolnictwo seksualne, przymusowa prostytucja, wymuszona ciąża i wymuszona sterylizacja[10]. Każda z nich może być zakwalifikowana jako zbrodnia przeciwko ludzkości albo jako zbrodnia wojenna. Stanowi to zauważalną różnicę w porównaniu z IV konwencją genewską i statutami trybunałów *ad hoc*, w których przemoc seksualna stanowiła przede wszystkim naruszenie praw i zwyczajów wojny, a jedynie statut MTKR definiował zgwałcenie jako zbrodnię przeciwko ludzkości. Statut Rzymski wskazuje także na *jakiekolwiek inne formy przemocy seksualnej porównywalnej wagi* (art. 7, ust. 1, lit. g) oraz *inne formy przemocy seksualnej również stanowiące naruszenie konwencji genewskich* (art. 8, ust. 2, lit. b podpunkt xxii)[11]. Czyni to katalog form przemocy seksualnej otwartym. Z jednej strony jest to efekt postępowań toczonych przed MTKJ i MTKR, w których albo identyfikowano inne niż statutowe formy przemocy, albo nie potrafiono jednoznacznie określić formy przemocy (stąd adekwatność ogólnej formuły „inne formy przemocy seksualnej"). Z drugiej strony prowokuje to do dyskusji na temat owych innych form przemocy i prób ich konkretyzacji.

Dwa główne komponenty zgwałcenia w EDZ to 1) naruszenie przez sprawcę integralności cielesnej osoby poprzez zachowanie skutkujące penetracją, choćby lekką, a) jakiejkolwiek części ciała ofiary lub sprawcy organem seksualnym, b) otworu analnego lub genitalnego ofiary jakimkolwiek przedmiotem lub jakąkolwiek częścią ciała oraz 2) dokonanie owego naruszenia przy użyciu siły, groźby użycia siły lub przymusu, spowodowanego przez wywołanie obawy przed przemocą, uwięzieniem, opresją

[8] Patrz art. 7, ust. 1, lit (g) *Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego*.

[9] *Elements of Crimes. Official Records of the Review Conference of the Rome Statute of the International Criminal Court. Kampala, 31 May – 11 June 2010*, International Criminal Court publication, RC/11, [online] https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf, 10 XI 2025. Każda wspomniana forma przemocy seksualnej została przedstawiona w EDZ dwukrotnie – jako zbrodnia przeciwko ludzkości (*tamże*, s. 5-7) oraz jako zbrodnia wojenna (*tamże*, s. 19-20).

[10] W projekcie Statutu w rzeczonym artykule ujęto początkowo jedynie zgwałcenie i inne naruszenia o porównywanym ciężarze, a także wymuszoną prostytucję. Było to rozwiązanie podobne do przyjętego w IV konwencji genewskiej i statutach trybunałów *ad hoc*. Dopiero presja międzynarodowych organizacji pozarządowych oraz części państw doprowadziła do wskazania na szerszy katalog naruszeń seksualnych. R. Grey, *Prosecuting Sexual and Gender-Based Crimes at the International Criminal Court. Practice, Progress and Potential*, Cambridge 2019, s. 111-113.

[11] Dokładny opis *actus reus* i *mens rea* zbrodni w: E. La Haye, *Article 8(2)(b)(xxii) – Rape, Sexual Slavery, Enforced Prostitution, Forced Pregnancy, Enforced Sterilization, and Sexual Violence*, [w:] *The International Criminal Court: Elements of Crimes and Rules of Procedure and Evidence*, red. R.S. Lee i in., New York 2001, s. 184-199.

psychiczną lub spowodowane przez nadużycie władzy przeciwko danej osobie lub osobie trzeciej, a także przy wykorzystaniu sytuacji stwarzającej przymus (*coercive environment*) lub niezdolności do wyrażenia wyraźnej zgody przez osobę lub osoby[12]. Przyjęta przez MTK definicja zgwałcenia jest kontynuacją linii orzeczniczej przyjętej w sprawie *Kunarac et al.*[13] Nie skoncentrowano się w niej na elemencie braku zgody na czynność seksualną, ale na szeregu okoliczności, w ramach których taka zgoda jest bezprzedmiotowa lub niemożliwa do uzyskania (co jest wnioskiem m.in. ze sprawy *Akayesu*)[14]. Definicja zgwałcenia w EDZ jest neutralna płciowo – projektodawcy wyraźnie zaznaczyli, że „naruszenie" (*invasion*) należy traktować właśnie w taki sposób[15].

Statut Rzymski jest pierwszą umową międzynarodową określającą niewolnictwo seksualne jako zbrodnię prawa międzynarodowego (zbrodnię przeciwko ludzkości lub zbrodnię wojenną). Definicja ukształtowała się na podstawie orzecznictwa MTKJ i wskazywała na dwa komponenty zbrodni. Po pierwsze, sprawca naruszenia egzekwuje względem jednej lub więcej osób jakiekolwiek prawa dotyczące własności, takie jak nabywanie, sprzedawanie, wypożyczanie lub wymienianie takiej osoby lub takich osób, a także przez narzucenie podobnego pozbawienia wolności. Po drugie, sprawca naruszenia doprowadził taką osobę lub takie osoby do jednego lub więcej aktów o charakterze seksualnym[16]. Wskazane wyżej „podobne pozbawienie wolności" może obejmować zmuszanie do pracy lub redukowanie osoby do statusu niewolniczego[17]. W trakcie dyskusji nad treścią definicji niewolnictwa seksualnego pojawiały się pytania, czy koniecznym elementem zbrodni jest uzyskiwanie korzyści ekonomicznej przez sprawcę/sprawców. Argumentem za wyodrębnieniem niewolnictwa seksualnego z niewolnictwa jako takiego jest fakt, że podczas konfliktów zbrojnych zazwyczaj dochodzi do zmuszania do czynności seksualnych w kontekście znacznego, trwałego ograniczenia wolności

[12] *Elements of Crimes*..., s. 5, 19.

[13] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač, Zoran Vukovič z 22 lutego 2001*, IT-96-23&23/1, pkt 438-460. Więcej na temat definiowania zgwałcenia przed MTKJ patrz M. Eriksson, *Defining Rape. Emerging Obligations for States under International Law?*, Örebro 2010, s. 426-440; A. Adams, *The Legacy of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda and Their Contribution to the Crime of Rape*, „European Journal of International Law" 2018, vol. 29, iss. 3, s. 755-769.

[14] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Akayesu z 2 września 1998*, ICTR-96-4-T, pkt 688. Więcej na temat definiowania zgwałcenia w MTKJ i MTKR: A. Szpak, *Ewolucja definicji gwałtu w orzecznictwie międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc*, „Polityka i Społeczeństwo" 2018, vol. 4, nr 16, s. 115-129; M. Ellis, *Breaking the Silence: Rape as An International Crime*, „Case Western Reserve Journal of International Law" 2006-2007, vol. 38, iss. 2, s. 231-237. Na temat zgwałcenia w EDZ patrz E. La Haye, *Article 8(2)(b)(xxii) – Rape, Sexual Slavery*..., s. 189.

[15] Stanowi tak przypis 15 i 50 w Elementach Definicji Zbrodni (*tamże,* s. 8, 28). Patrz także R. Grey, *Prosecuting Sexual and Gender-Based Crimes*..., s. 133.

[16] *Elements of Crimes*..., s. 5, 19.

[17] Elementy Definicji Zbrodni nawiązują w ten sposób wprost do *Uzupełniającej konwencji w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa* z 1956 roku (Dz.U. 1963, nr 33, poz. 195). Pozbawienie wolności może obejmować także handel ludźmi, w szczególności kobiet i dzieci. Opisane praktyki uprawdopodabniają istnienie wielu sprawców zbrodni (związku przestępczego).

ofiary (aczkolwiek nie zawsze uwięzienia) bez uzyskiwania przez sprawcę/sprawców korzyści materialnych. Zaprezentowana definicja wskazuje, że niewolnictwo seksualne jest szczególnym przypadkiem niewolnictwa, co potwierdza tezę o autonomizacji tej formy przemocy seksualnej[18].

Wymuszona prostytucja, pomimo że należy do tych zbrodni przemocy seksualnej, których konwencyjna historia sięga IV konwencji genewskiej z 1949 roku, została po raz pierwszy w sensie prawnomiędzynarodowym zdefiniowana dopiero w EDZ. Zaproponowana definicja jest pokłosiem raportu Specjalnego Sprawozdawcy Gaya J. McDougalla z 1998 roku[19]. Zgodnie z zaaprobowaną przez MTK formułą wymuszona prostytucja pojawia się, gdy spełnione są dwa elementy: 1) sprawca doprowadza jedną lub więcej osób do podjęcia jednej lub więcej czynności seksualnych przy użyciu siły, groźby użycia siły, przymusu, spowodowanego wywołaniem obawy przed przemocą, uwięzieniem, opresją psychiczną lub spowodowane przez nadużycie władzy przeciwko ofierze lub osobie trzeciej, a także przy wykorzystaniu sytuacji stwarzającej przymus (*coercive environment*) lub niezdolności do wyrażenia wyraźnej zgody przez osobę lub osoby; 2) sprawca albo inna osoba uzyskuje lub oczekuje uzyskać zapłatę lub inną korzyść w zamian albo w związku z wymienionymi wyżej czynnościami natury seksualnej[20]. W trakcie prac nad Statutem Rzymskim podkreślono, że uzyskiwana przez sprawcę korzyść może nie mieć ani pieniężnego, ani nawet materialnego charakteru. Natury naruszenia nie zmienia fakt, że osoby zmuszone do świadczenia usług seksualnych współpracują ze sprawcami – dzieje się tak ze względu na przymus wynikający z okoliczności stwarzanych przez konflikt zbrojny (*coercive environment*)[21].

Geneza wymuszonej ciąży wiąże się z orzecznictwem MTKJ i MTKR, w szczególności spraw *Kunarac et al.*, *Akayesu* oraz *Karadžić i Mladić*[22]. Co ciekawe, wymuszona

[18] R. Grey, *Prosecuting Sexual and Gender-Based Crimes*..., s. 138-141.

[19] *Contemporary Form of Slavery: Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-like Practices During Armed Conflicts: Final Report Submitted by Gay J. McDougall, Special Rapporteur*, E/CN.4/Sub.2/1998/13, 22 VI 1998. Jedną z przesłanek wniosków zaprezentowanych w raporcie była sprawa *Kunarac et al.* (patrz przypis nr 10), pkt 30.

[20] *Elements of Crimes*..., s. 6, 19.

[21] E. La Haye, *Article 8(2)(b)(xxii) – Rape, Sexual Slavery*..., s. 193.

[22] W sprawie Karadžić i Mladić według prokuratury jednym z celów funkcjonowania tzw. obozów gwałtu było *zmuszenie do rodzenia serbskiego potomstwa*. W sprawie *Kunarac et al.* trybunał uznał, że sprawcy naruszeń obwieszczali ofiarom intencję zgwałceń (*teraz będziesz rodzić dzieci Serbom, tak by nie było już muzułmanów w Foči*). W orzeczeniu w *Akayesu* MTKR, rozważając związki przemocy seksualnej ze zbrodnią ludobójstwa, stwierdził, że *w społecznościach patriarchalnych, w których członkostwo w grupie jest determinowane przez tożsamość ojca, przykładem celowego niedopuszczania do narodzin wewnątrz grupy jest sytuacja, w której, podczas zgwałcenia, kobieta wspomnianej grupy jest rozmyślnie zapładniana przez członka innej grupy, w celu doprowadzenia do narodzin dziecka, które nie będzie należało do grupy, z której pochodzi jego matka*. Powyższy wniosek wskazuje na potencjalną możliwość wpływu na skład grupy (etnicznej, narodowej, wyznaniowej itd.), która jest poddana atakowi poprzez zgwałcenie, co z czasem stało się kluczowym komponentem definicji wymuszonej ciąży. Warto zauważyć, że zarówno MTKJ, jak i MTKR posługiwały się sformułowaniem „wymuszonego zapłodnienia". Patrz *Prosecutor v. Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Review of the Indictments Pursuant to Rule 61 of the Rules of Procedure and Evidence*, IT-95-5-R61, IT-95-18-R61, pkt 64; *Orzeczenie Izby*

ciąża jest jedyną formą przemocy seksualnej zdefiniowaną w Statucie Rzymskim. Traktat powołujący MTK jest zresztą pierwszym międzynarodowym aktem prawnym podejmującym próbę formalnoprawnego ujęcia tej formy przemocy seksualnej[23]. Obecność wymuszonej ciąży (jako zbrodni i definicji tejże) w statucie MTK była skutkiem długich negocjacji i wątpliwości zgłaszanych przez niektóre państwa oraz Stolicę Apostolską, którym szczególnie zależało na takim rozumieniu naruszenia, aby nie implikowało zainicjowania dyskusji wokół aborcji jako remedium na przemoc seksualną[24]. Efektem dyskusji było zaaprobowanie definicji wymuszonej ciąży jako *bezprawnego uwięzienia kobiety, której zajście w ciążę nastąpiło na skutek przemocy, z zamiarem wpłynięcia na skład etniczny jakiejkolwiek grupy ludności lub dokonania innych poważnych naruszeń prawa międzynarodowego*[25]. Niemal dosłownie definicję statutową powielają EDZ[26]. By mówić o wymuszonej ciąży, jej sprawca nie musi popełnić zgwałcenia – kluczowym elementem obiektywnym (*actus reus*) jest uwięzienie kobiety, a zgwałcenie jest okolicznością popełnienia czynu zakazanego. Sprawca jest zainteresowany donoszeniem ciąży przez ofiarę (ze względu na intencję wymienioną w definicji), stąd częste opinie, że istotą wymuszonej ciąży jest pozbawienie ofiary praw reprodukcyjnych i seksualnych[27]. Wymuszona ciąża wiąże się w praktyce również z naruszeniem prawa do zdrowia i życia, dyskryminacją, torturami oraz nieludzkim i poniżającym traktowaniem[28].

Sądowej w sprawie Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač, Zoran Vuković z 22 lutego 2001, IT-96-23 & 23/1, pkt. 342, 583, 654; *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Akayesu z 2 września 1998*, ICTR-96-4-T, pkt 507.

[23] Określenie „wymuszona ciąża" znajduje się także w kilku dokumentach międzynarodowych, ale żadne z nich nie ma charakteru umowy bądź rezolucji Rady Bezpieczeństwa. Patrz np. *Deklaracja Pekińska przyjęta na Czwartej Światowej Konferencji w sprawie Kobiet z 15 września 1995*, UNDoc. A/Conf.177/20, pkt. 114, 132, 125 oraz rezolucje Komisji Praw Człowieka w sprawie Eliminacji Przemocy względem Kobiet: 1996/49 z 19 kwietnia 1996 (E.CN.4/RES/1996/49) oraz 1998/52 z 17 kwietnia 1998 (E/CN.4/RES/1998/52).

[24] Na temat negocjacji Statutu Rzymskiego w kontekście wymuszonej ciąży patrz m.in. L.A. Chappell, *Women, Gender and International Institutions: Exploring New Opportunities at the International Criminal Court*, „Policy and Society" 2003, vol. 22, iss. 1, s. 3-25; C. Steains, *Gender Issues*, [w:] *The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute – Issues, Negotiations, Results*, red. R.S. Lee, The Hague 1999, s. 357-390.

[25] Art. 7 ust. 2, lit. f Statutu Rzymskiego. W statucie, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom niektórych państw, dodano, że *niniejsza definicja w żadnym razie nie może być rozumiana jako naruszająca prawo krajowe dotyczące ciąży*.

[26] *The perpetrator confined one or more women forcibly made pregnant, with the intent of affecting the ethnic composition of any population or carrying out other grave violations of international law*. *Elements of Crimes*..., s. 6, 20.

[27] Amnesty International, *Forced Pregnancy. A Commentary on the Crime in International Criminal Law*, London 2020, s. 9-10, [online] https://www.amnesty.org/en/documents/ior53/2711/2020/en/, 9 XI 2025. Podobnie również MTK w sprawie *Ongwen*, *Prosecutor vs. Dominic Ongwen z 4 lutego 2021*, ICC-02/04-01/15, pkt 2722. Dyskusja na temat sporu wokół naruszenia (także praw reprodukcyjnych) w: R. Grey, *The ICC's First „Forced Pregnancy" Case in Historical Perspective*, „Journal of International Criminal Justice" 2017, vol. 15, nr 5, s. 911-930.

[28] Więcej na temat definicji wymuszonej ciąży w Statucie Rzymskim: T. Altunjan, *Reproductive Violence and International Criminal Law*, Berlin–The Hague 2021, s. 196-209, 220-254.

Ostatnią formą przemocy seksualnej wskazaną przez statut MTK i EDZ jest wymuszona sterylizacja. Ten drugi dokument określa ją przez następujące elementy: 1) sprawca pozbawia jedną lub więcej osób biologicznych zdolności rozrodczych; 2) zachowanie sprawcy nie było uzasadnione procedurami medycznymi i szpitalnymi względem wspomnianych wyżej osób albo doszło do niego bez ich wyraźnej zgody. Wskazuje się w nim ponadto, że wspomniane w definicji „pozbawienie zdolności rozrodczych" nie odnosi się do środków kontroli urodzin dających niestały efekt w praktyce (*non-permanent effect in practice*), a „wyraźna zgoda" wyklucza pozyskanie jej w nieuczciwy sposób. Oznacza to, że wymuszoną sterylizację mogą stanowić np. okaleczenia płciowe, kastracja lub brutalne zgwałcenia skutkujące utratą możliwości rozrodczych[29]. Natomiast przeprowadzenie sterylizacji dobrowolnie lub z powodów medycznych, a także np. zachęcanie do stosowania środków antykoncepcyjnych jako elementu polityki ograniczania dzietności nie będą traktowane jako wymuszona sterylizacja.

Niespotykanym wcześniej rozwiązaniem formalnoprawnym było posłużenie się w statucie MTK i EDZ formułą „jakiejkolwiek przemocy seksualnej porównywalnej wagi" (art. 7, ust. 1, lit. g) oraz *innych form przemocy seksualnej również stanowiących poważne naruszenie konwencji genewskich* (patrz art. 8, ust. 2, lit. b podpunkt xxii)[30]. Przemoc seksualna zachodzi, gdy *sprawca popełni akt natury seksualnej przeciwko jednej lub więcej osobom lub doprowadza jedną lub więcej osób do podjęcia jednej lub więcej czynności seksualnych przy użyciu siły, groźby użycia siły lub przymusu, spowodowanego wywołaniem obawy przed przemocą, uwięzieniem, opresją psychiczną lub spowodowane przez nadużycie władzy przeciwko osobie/osobom lub osobie trzeciej, a także przy wykorzystaniu sytuacji stwarzającej przymus (coercive environment) lub niezdolności do wyrażenia wyraźnej zgody przez osobę lub osoby*, przy czym naruszenie jest porównywalne w swojej wadze do pozostałych wskazanych w Statucie Rzymskim form przemocy seksualnej (w kontekście zbrodni przeciwko ludzkości) albo innego poważnego naruszenia konwencji genewskich (w kontekście zbrodni wojennych). Nie jest w pełni oczywiste, jakie naruszenia obejmuje inna przemoc seksualna. Wskazówką interpretacyjną są m.in. orzeczenia MTKJ i MTKR. Zgodnie ze sprawami *Akayesu* i *Kvočka et al.* za przemoc seksualną należy uważać jakikolwiek atak o charakterze seksualnym, także taki, który nie obejmuje zachowania penetracyjnego, a nawet kontaktu fizycznego[31]. Wielokrotnie trybunały *ad hoc* wskazywały na szczególną cechę przemocy seksualnej, jaką jest naruszenie godności poprzez „zawstydzenie, degradację i poniżenie". Dotyczyć to może m.in. zmuszania do obnażenia się, wykonywania nago ćwiczeń fizycznych (*Akayesu*), tańca erotycznego (*Kunarac et al.*), okaleczania lub bicia narządów płciowych (*Niyitegeka* oraz *Simić*[32]).

[29] R. Grey, *Prosecuting Sexual and Gender-Based Crimes*..., s. 147.

[30] Dokładny opis *actus reus* i *mens rea* zbrodni w: E. La Haye, *Article 8(2)(b)(xxii) – Rape, Sexual Slavery*..., s. 184-199.

[31] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Kvočka et al. z 2 listopada 2001*, IT-98-30/1, pkt 180; *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Akayesu z 2 września 1998*, ICTR-96-4-T, pkt 688. Więcej na ten temat: R. Grey, *Prosecuting Sexual and Gender-Based Crimes*..., s. 148-152.

[32] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Simić z 17 października 2002*, IT-95-9/2-S, pkt 61, 63; *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Eliézer Niyitegeka z 16 maja 2003*, ICTR-96-14-T, pkt 313-316.

Zaletą wprowadzonego Statutem Rzymskim rozwiązania prawnego jest ustanowienie prawnego potencjału do ścigania i karania sprawców *de facto* jakiejkolwiek przemocy seksualnej jako zbrodni przeciwko ludzkości lub zbrodni wojennej. Jest to szczególnie istotne w kontekście dowodzenia, że doszło do konkretnej zbrodni przemocy seksualnej. W przypadku braku spełnienia określonych elementów *actus reus* trybunał może posługiwać się wygodniejszą formą „innej przemocy seksualnej". Pytaniem otwartym pozostaje, czy użycie tak pojemnej kategorii może zmniejszać presję na identyfikację w prawie międzynarodowym nowych form przemocy seksualnej. Można zaryzykować twierdzenie, że celem projektodawców było usprawnienie procesu ścigania i karania sprawców w sytuacji, gdyby zarzucany czyn nie mieścił się w ramach wskazanych w art. 7 Statutu Rzymskiego form przemocy seksualnej. Należy jednak podkreślić, że zidentyfikowanie form przemocy seksualnej ma nie tylko walor poznawczy, ale przede wszystkim ma ułatwiać wskazanie, czy doszło (lub nie) do zbrodni międzynarodowej. Konkretność zbrodni zwiększa jej namacalność, co zwiększa prawdopodobieństwo penalizacji określonych aktów natury seksualnej. Precyzyjne określenie i nazwanie czynu zakazanego jest czytelnym sygnałem wysłanym potencjalnym sprawcom, że mają do czynienia z czynem zabronionym przez prawo międzynarodowe. Warto również zauważyć, że statut MTK penalizuje prześladowanie ze względu na płeć, co poszerza katalog czynów zakazanych związanych z kategorią seksualności[33].

FORMY PRZEMOCY SEKSUALNEJ W PRAKTYCE ORZECZNICZEJ MTK

Pomimo formalnoprawnego potencjału wynikającego z treści Statutu Rzymskiego oraz EDZ – w tym przedstawionych powyżej w artykule form przemocy seksualnej – dorobek MTK w zakresie ścigania i karania sprawców pozostaje umiarkowany. Niemniej jednak należy zauważyć, że w praktyce prokuratorskiej i sądowej Trybunału (aktach oskarżenia i orzeczeniach) odnotowuje się różnorakie formy przemocy seksualnej. Wydaje się to łatwiejsze niż w przypadku trybunałów karnych *ad hoc* ze względu na istniejące podstawy prawne oraz doświadczenie orzecznicze MTKJ i MTKR. Z drugiej strony warto pamiętać, że w pracy MTK mogą pojawiać się obiektywne trudności związane z prowadzeniem działań (postępowań wstępnych i śledztw), jako że toczą się głównie w państwach niestabilnych politycznie, z toczącymi się wciąż konfliktami zbrojnymi (głównie na kontynencie afrykańskim). W kontekście celów artykułu istotnym pytaniem jest, czy sprawy prowadzone przed MTK dają możliwość identyfikacji nowych form przemocy seksualnej i wprowadzenia ich do porządku prawnego MTK (np. w postaci rewizji EDZ).

W powyższych sprawach trybunały uznały przemoc seksualną za „inne nieludzkie czyny" (art. 5 litera (i) statutu MTKJ oraz art. 3 litera (g) statutu MTKR). W statutach trybunałów *ad hoc* nie było formuły „innej przemocy seksualnej". Trybunały nie posługiwały się w tym kontekście w orzecznictwie kwalifikacją „wszelkie czyny lubieżne" (tak: art. 4 litera (e) statutu MTKR).

[33] Patrz: art. 7, pkt 1, lit. (h) Statutu Rzymskiego.

Do końca 2024 roku w MTK wydano zaledwie sześć wyroków skazujących za popełnione zbrodnie przeciwko ludzkości lub zbrodnie wojenne[34]. Na etapie badania spraw w Izbie Przedsądowej MTK większość oskarżonych ma postawione zarzuty dotyczące przemocy seksualnej. Oznacza to, że przemoc seksualna jest traktowana jak standardowa zbrodnia prawa międzynarodowego, co stanowi istotny postęp w porównaniu z choćby działaniami prokuratorskimi w trybunałach *ad hoc*. Z drugiej jednak strony oskarżeni często są uwalniani od zarzutów, co wiąże się albo z nieprioritetowym traktowaniem tych zbrodni przez Prokuratora MTK, albo trudnościami w docieraniu do zeznań ofiar przemocy seksualnej[35]. W jedynie dwóch zakończonych postępowaniach sprawców skazano za popełnione przestępstwa natury seksualnej (Bosco Ntaganda oraz Dominic Ongwen). W szczególności istotna wydaje się sprawa *Ongwen*, jako że przeprowadzone w niej postępowanie przygotowawcze pod kątem popełnionych zbrodni przemocy seksualnej wydaje się modelowe[36] i głównie na jej podstawie zostanie dokonana analiza form przemocy seksualnej[37].

Za fiasko MTK w ściganiu i karaniu przemocy seksualnej uznaje się sprawy *Lubanga*, *Mbarushimana* oraz *AlHassan Ag Abdoul Aziz*[38]. W pierwszych dwóch wspominanych sprawach prace przygotowawcze uprawdopodabniały związek oskarżonych ze zbrodniami przemocy seksualnej, ale zgromadzony materiał nie pozwalał Izbie Przedsądowej na ich potwierdzenie[39]. W ostatnim przypadku (orzeczenie w 2024 roku) doszło do uwolnienia oskarżonego od zarzutów zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego i prześladowania ze względu na płeć[40]. Skutkiem wspomnianych spraw była krytyka organu prokuratorskiego i składów sędziowskich ze strony środowisk akademickich i pozarządowych[41].

[34] Spośród jedenastu wyroków aż pięć dotyczyło przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości na podstawie art. 70 statutu (składanie fałszywych zeznań i korumpowanie świadków w sprawie *Jean Pierre Bemba Gombo et al.*, ICC-01/05-01/13). W czterech sprawach doszło do wycofania zarzutów i uniewinnienia oskarżonego. Pierwsze akty oskarżenia wydano w 2005 roku. Więcej informacji na stronach MTK, [online] https://www.icc-cpi.int/cases oraz https://www.icc-cpi.int/car/Bemba-et-al, 11 XI 2025.

[35] Więcej na ten temat: T. Altunjan, *The International Criminal Court and Sexual Violence: Between Aspirations and Reality*, „German Law Journal" 2021, vol. 22, s. 883-887. Za przełom w efektywniejszym ściganiu przemocy seksualnej uważa się objęcie stanowiska prokuratora MTK przez Fatou Bensoudę w 2012 roku.

[36] Patrz D. Luping, *Investigation and Prosecution of Sexual and Gender-Based Crimes before the International Criminal Court*, „Journal of Gender, Social Policy & the Law" 2009, vol. 17, iss. 2, s. 484-489.

[37] Sprawa *Ongwen* zakończyła się postępowaniem odwoławczym, w trakcie którego postulaty obrony w zakresie przemocy seksualnej zostały oddalone. *Orzeczenie Izby Odwoławczej w sprawie Dominic Ongwen z 15 grudnia 2022*, ICC-02/04-01/15 A, pkt 1683.

[38] Sprawa *Thomas Lubanga Dyilo*, ICC-01/04-01/06; sprawa *Calixte Mbarushimana*, ICC-01/04-01/10; sprawa *AlHassan Ag Abdoul Aziz*, ICC01/1201/18.

[39] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Lubanga z 10 lipca 2012*, ICC-01/04-01/06, pkt 60.

[40] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie AlHassan Ag Abdoul Aziz z 24 czerwca 2024*, ICC01/1201/18, pkt 1710, 1724-1725, 1785.

[41] L.N. Sadat, *Al Hassan Symposium – A Disappointment for the Victims of Sexual and Gender-Based Violence in Timbuktu*, Lieber Institute, 18 II 2025, [online] https://lieber.westpoint.edu/disappoint-

Pierwsze orzeczenie MTK odnoszące się do zarzutów o przemoc seksualną zapadło w sprawie dowódcy Sił Patriotycznego Oporu w Ituri (Kongo) – Germaina Katangi[42]. Wprawdzie oskarżony został finalnie oczyszczony z zarzutów dotyczących przemocy seksualnej, ale Trybunał poczynił w orzeczeniu istotne uwagi w kontekście niewolnictwa seksualnego. W wielu konfliktach w Afryce Środkowej rozpowszechniona jest praktyka „brania żon", co jest eufemistycznym określeniem porywania kobiet oraz zmuszania ich do świadczenia usług seksualnych i ekonomicznych. Nazywanie ich żonami ma według Izby „przypieczętować ich los" w grupie, której stały się *de facto* członkami[43]. Izba uznała, że taka praktyka stanowi niewolnictwo seksualne, wykazując, że porywane kobiety były pozbawione wolności i stawały się w istocie własnością sprawców[44].

Przełomową dla ścigania i karania przemocy seksualnej była sprawa *Ntaganda*. Była ona świadectwem nowej polityki MTK i jego urzędu prokuratorskiego względem przemocy seksualnej, której sednem miało być priorytetowe traktowanie zbrodni przemocy seksualnej[45]. Bosco Ntaganda był jednym z przywódców Sił Patriotycznych na rzecz Wyzwolenia Kongo (Forces Patriotiques pour la Libération du Congo, FPLC). Oskarżono go o kierowanie strukturami militarnymi odpowiedzialnymi za gwałty i niewolnictwo seksualne (jako zbrodnie przeciwko ludzkości i zbrodnie wojenne) w trakcie kampanii wojennych w Kongo w latach 2002-2003. W swoim orzeczeniu Trybunał zwrócił uwagę na przemoc seksualną (gwałty i niewolnictwo seksualne), których ofiarami były dzieci-żołnierze[46]. Na podkreślenie zasługuje zwrócenie uwagi na przemoc seksualną skierowaną „do środka" grupy (przemoc seksualna co do zasady jest wymierzona w przedstawicieli wrogich sprawcom grup etnicznych, narodowych, wyznaniowych itd.) i na funkcjonalność przemocy seksualnej, jako że ma ona na celu poniżenie,

ment-victims-sexual-gender-based-violence-timbuktu/, 5 VIII 2026; R. Grey, V. Oosterveld, *Al Hassan: The International Criminal Court's First Judgment on Gender Persecution*, Opinio Juris, 2 VIII 2024, [online] http://opiniojuris.org/2024/08/02/al-hassan-the-international-criminal-courts-first-judgment-on-gender-persecution-part-2/, 5 VIII 2026; L.A. Chappell, *The Politics of Gender Justice at the International Criminal Court: Legacies and Legitimacy*, New York 2016, s. 110-122. Wątpliwości dotyczące braku ścigania przemocy seksualnej pojawiały się także w sprawach przeciw Uhuru M. Kenyatta oraz Francis K. Muthaura (*Kenyatta et al.*, ICC-01/09-02/11).

[42] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Germain Katanga z 7 III 2014*, ICC-01/04-01/07. Drugą sprawą obejmującą oskarżenia o zgwałcenie jako zbrodnie przeciwko ludzkości i zbrodnie wojenne była sprawa *Bemba et al.* (*Orzeczenie Izby Sądowej z 21 III 2016,* ICC-01/05-01/08). Głównego oskarżanego uwolniono jednak od zarzutów w postępowaniu odwoławczym.

[43] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Germain Katanga z 7 III 2014*, ICC-01/04-01/07, pkt 1000.

[44] *Tamże*, pkt 1001, 1007-1008. W sprawie *Katanga* Izba Sądowa stwierdziła ponadto, że pojawiające się niezgodności w zeznaniach ofiary przemocy seksualnej nie podważają jej wiarygodności (*tamże*, pkt 994). Pierwszy wniosek o podobnym charakterze przedstawiono w sprawie *Anto Furundzija* (*Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Anto Furundzija z 10 XII 1998*, IT-95-17/1-T).

[45] Patrz: *Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes*, Biuro Prokuratora MTK, VI 2014, [online] https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf, 10 XI 2025.

[46] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Bosco Ntaganda z 8 lipca 2019 roku*, ICC-01/04-02/06, pkt 967. Ofiary przemocy seksualnej w obozach szkoleniowych miały od 9 do 15 lat.

ubezwłasnowolnienie i podporządkowanie dzieci-żołnierzy. W orzeczeniu odnotowano przemoc seksualną nie tylko względem kobiet, ale także mężczyzn. Warte zaznaczenia jest to, że w tym drugim przypadku obejmowała także *czynności penetracyjne*[47], co jest istotnym *novum* w praktyce orzeczniczej trybunałów karnych. Stanowi to praktyczne potwierdzenie tezy o autonomizacji zbrodni przemocy seksualnej, po statutowym wskazaniu na neutralność płciową zgwałcenia[48]. Zarzuty wobec Ntagandy potwierdziła Izba Odwoławcza w 2021 roku[49].

Szereg form przemocy seksualnej pojawił się w akcie oskarżenia i orzeczeniu Izby Sądowej w procesie przeciwko Dominicowi Ongwenowi, jednemu z liderów Armii Bożego Oporu (Lord's Resistance Army, LRA). Sprawa jest potwierdzeniem nowego podejścia wobec zbrodni przemocy seksualnej po objęciu urzędu prokuratorskiego przez Fatou Bensoudę[50]. Zgromadzony materiał dowodowy pozwolił Izbie Sądowej uznać Ongwena za winnego zbrodni zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego i wymuszonej ciąży (jako zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości), a także wymuszonych małżeństw (jako zbrodni przeciwko ludzkości). Wszystkie zbrodnie związane są ze wspomnianym w sprawie *Ntaganda* procederem „brania żon". LRA od lat 80. XX wieku przeprowadza ataki na ludność cywilną (głównie w Ugandzie), których częścią są porwania kobiet i dzieci, zmuszanych następnie do pracy lub walki na rzecz organizacji i jej liderów. Porwania kobiet skutkowały ograniczeniem ich wolności seksualnej – wielokrotnymi zgwałceniami oraz systemowym zmuszaniem do czynności seksualnych. W kontekście niewolnictwa seksualnego Trybunał potwierdził, że jest ono specyficzną formą niewolnictwa[51], a elementem *actus reus* może być jakakolwiek przemoc seksualna.

Na uwagę zasługuje potwierdzenie zarzutów – pierwszy raz w historii międzynarodowego sądownictwa karnego – dotyczących wymuszonej ciąży[52]. Izba Sądowa podkreśliła, że zbrodnia ma miejsce wtedy, gdy uwięzienie kobiet w ciąży służy dokonaniu innego ciężkiego naruszenia prawa międzynarodowego, np. zgwałcenia lub zniewolenia seksualnego, a nie jedynie zmianie struktury etnicznej[53]. Skoncentrowanie się w orzeczeniu na samym uwięzieniu wcześniej zapłodnionych kobiet może z kolei prowadzić

47 *Tamże*, pkt 941.

48 Pierwotnie w prawie międzynarodowym zgwałcenie dotyczyło wyłącznie kobiet. Patrz art. 27 *IV konwencji genewskiej o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 12 sierpnia 1949 r.* (Dz.U. 1956, nr 38, poz. 171).

49 *Orzeczenie Izby Odwoławczej w sprawie Bosco Ntaganda z 30 marca 2021*, ICC-01/04-02/06 A A2, pkt 856.

50 Dowodzi tego m.in. podkreślenie roli oraz wyposażenia w niezbędne zasoby specjalnego wydziału zajmującego się głównie przemocą seksualną (*Gender and Children's Unit*) oraz specjalnego doradcy ds. płci. Patrz: F. Bensouda, *Gender Justice and the ICC: Progress and Reflections*, Sydney 2012, s. 3, [online] https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/FED13DAF-3916-4E94-9028-123C4D9BB0C9/0/StatementgenderSydeny140212.pdf, 8 XI 2025.

51 W wyodrębnieniu niewolnictwa seksualnego z niewolnictwa szczególną rolę odegrała sprawa *Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač, Zoran Vukovič* (IT-96-23 & 23/1). Patrz: *Akt oskarżenia z 18 czerwca 1998*, pkt 10.1-10.7 oraz pkt 12.1 oraz *Orzeczenie Izby Sądowej z 22 lutego 2001*, pkt 728-742.

52 *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Dominic Ongwen z 4 lutego 2021*, ICC-02/04-01/15, pkt 3056-3062.

53 *Tamże*, pkt 2727-2728. Patrz także: R. Grey, *The ICC's First „Forced Pregnancy"*..., s. 924-926.

do wniosku, że istotą zbrodni jest ograniczanie wolności reprodukcyjnej kobiet, z pozbawieniem opieki medycznej włącznie[54].

Ciekawą formułą Izba Sądowa posłużyła się w przypadku wymuszonych małżeństw. Uznała je za „inne nieludzkie czyny" (i tym samym jako zbrodnię przeciwko ludzkości na podstawie art. 7 Statutu Rzymskiego)[55], ale w orzeczeniu dyskusję o nich umieściła w części poświęconej zbrodniom seksualnym i popełnionym ze względu na płeć (*sexual and gender crimes*)[56]. Małżeństwa, do których rzekomo dochodziło w organizacji, definiowano jako zaprzeczenie prawa kobiet do decydowania o wyborze męża. Istotne jest to, że w orzeczeniu wydzielono tę zbrodnię z innej – niewolnictwa seksualnego[57]. Uznano tym samym, że nawet jeśli wymuszenie małżeństwa mieści się w pojęciu niewolnictwa seksualnego, to jest czynem na tyle specyficznym, że wymaga wyodrębnienia[58]. Porywanie kobiet i czynienie ich żonami wiąże się z wymuszeniem określonych ról wynikających z kontekstu społeczno-kulturowego – nie jest więc przypadkowe umieszczenie tego przestępstwa w grupie „zbrodni ze względu na płeć"[59]. Tym samym Trybunał pośrednio wprowadził poszerzone – w porównaniu ze Statutem Rzymskim – rozumienie „gender"[60].

Kończąc analizę orzecznictwa MTK, warto zauważyć, że w rozpoczętym w 2020 roku procesie w sprawie *Al-Hassan Ag Abdoul Aziz* postawiono zarzuty dotyczące nie tylko zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego, ale także wymuszonych małżeństw i prześladowania ze względu na płeć (*gender-based persecution*)[61].

---

[54] Więcej na ten temat: T. Altunjan, *Reproductive Violence*..., s. 187-260.

[55] Znaczący wpływ na przyjętą formułę wymuszonych małżeństw przez MTK miała praktyka Specjalnej Izby dla Sierra Leone, w którym pojawiły się orzeczenia dotykające problemu wymuszonych małżeństw jako zbrodni przeciwko ludzkości. Patrz: M. Frulli, *Advancing International Criminal Law. The Special Court for Sierra Leone Recognizes Forced Marriage as a „New" Crime against Humanity*, „Journal of International Criminal Justice" 2008, vol. 6, nr 5, s. 1033-1042.

[56] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Dominic Ongwen z 4 lutego 2021*, ICC-02/04-01/15, pkt 3021-3026. Wymuszone małżeństwo zdefiniowano w sprawie jako *zmuszenie osoby, nie zważając na jej (kobiety lub mężczyzny) wolę, do związku małżeńskiego z inną osobą przy użyciu siły fizycznej lub psychologicznej, groźby użycia siły lub wykorzystania sytuacji stwarzającej przymus (coercive environment)*. *Tamże*, pkt 2751.

[57] Zdaniem wielu ekspertów wymuszone małżeństwo jest nie tyle formą przemocy seksualnej *per se* (o podobnym statusie do innych form tejże), ale raczej „innym nieludzkim czynem". Należy to traktować jako krok w stronę wyodrębnienia zbrodni (*in statu nascendi*) wymuszonego małżeństwa. Patrz: V. Oosterveld, K.M. Maloney, M. O'Brien, *Symposium in Pursuit of Intersectional Justice at the International Criminal Court: Group Two – The „Other Inhumane Act" of Forced Marriage in Prosecutor v Ongwen*, Opinio Juris, 3 V 2022, [online] http://opiniojuris.org/2022/05/03/symposium-in-pursuit-of-intersectional-justice-at-the-international-criminal-court-group-two-the-other-inhumane-act-of-forced-marriage-in-prosecutor-v-ongwen/, 6 XI 2025.

[58] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Dominic Ongwen z 4 lutego 2021*, ICC-02/04-01/15, pkt 2750.

[59] *Tamże*, pkt 2749.

[60] T. Altunjan, *The International Criminal Court and Sexual Violence*..., s. 883; J. Tétrault-Provencher, *Replicating the Definition of „Forced Pregnancy" from the Rome Statute in a Future Convention on Crimes Against Humanity: A Tough Pill to Swallow*, „Hastings Journal on Gender and the Law" 2022, vol. 33, nr 2, s. 122.

[61] Patrz przypis nr 40. Jak wskazano wcześniej, wydane w 2024 roku orzeczenie uwalniało oskarżonego

Nietrudno zauważyć, że w dość skromnym ilościowo orzecznictwie MTK odnaleźć można większość zdefiniowanych w prawie karnym międzynarodowym form przemocy seksualnej – zgwałcenie, niewolnictwo seksualne, wymuszoną ciążę. Nie ma wśród nich wymuszonej prostytucji. Powszechnie za to wśród analizowanych spraw pojawiają się zarzuty dotyczące wymuszonych małżeństw, które są kolejną zdefiniowaną w wyniku funkcjonowania trybunału karnego formą przemocy (seksualnej i/lub ze względu na płeć).

Porównując funkcjonowanie MTK oraz trybunałów karnych *ad hoc* w kontekście analizowanej materii, można zauważyć kilka podobieństw. Po pierwsze, zwraca uwagę pewna rezerwa w stawianiu zarzutów dotyczących przemocy seksualnej w początkowej fazie aktywności MTKJ i MTK. Pojawienie się dobrze udokumentowanych przez urząd oskarżycielski zbrodni przemocy seksualnej należy uznać za skutek reorientacji jego pracy (nieignorowania przypadków naruszeń), jak i zwiększonej skuteczności wynikającej z jakości postępowań przygotowawczych. Po drugie, w obu trybunałach dochodziło do autonomizacji zbrodni przemocy seksualnej. O ile w MTKJ wskazano *de facto* na niewolnictwo seksualne i wymuszoną ciążę, o tyle w MTK wyodrębniono z niewolnictwa seksualnego (poprzez formułę „innych nieludzkich czynów") zbrodnię wymuszonego małżeństwa. W MTK podkreślono także wątek zgwałcenia jako czynu zakazanego, którego ofiarą są mężczyźni, unikając jednocześnie ogólniejszych formuł, chętnie stosowanych przez trybunały *ad hoc* w kontekście przemocy seksualnej wobec mężczyzn. W kontekście tejże przemocy warto podkreślić również duży postęp (w porównaniu z MTKJ i MTKR) w detabuizacji przemocy seksualnej jako naruszenia prawa międzynarodowego. MTK, szczególnie w okresie po objęciu urzędu prokuratora przez Fatou Bensoudę w 2012 roku, generalnie odnotowuje przemoc seksualną, unikając maskujących fraz zastępczych takich jak „nieludzkie czyny" lub „niehumanitarne traktowanie", co było powszechną praktyką w sprawach przed trybunałami *ad hoc*[62].

Pojawianie się coraz to nowszych form przemocy seksualnej związane jest ściśle z procesem ich autonomizacji, tzn. wyodrębniania od innych czynów zakazanych prawem międzynarodowym. Przemoc seksualna stała się zbrodnią samą w sobie i kategorią autonomiczną względem innych naruszeń lub ogólniejszych sformułowań. Ma to fundamentalne znaczenie, gdyż nadanie zbrodniom seksualnym określonego miana jest podstawowym krokiem w kierunku faktycznej penalizacji, dającym realne możliwości ścigania i karania sprawców[63]. Autonomizacja i konkretyzacja zbrodni przemocy seksualnej ma też szczególne znaczenie dla ofiar przemocy – wskazuje na obiektywność ich traumatycznego doświadczenia i bycie ofiarą nie jakiegoś ogólnego, ale jasno określonego w prawie naruszenia[64]. Jeszcze w trakcie postępowań przed MTKJ i MTKR przemoc seksualna była nierzadko kwalifikowana jako *nieludzkie lub poniżające traktowanie*

od zarzutów zbrodni przemocy seksualnej. Mimo to jednoznacznie potwierdza tezę o autonomizacji zbrodni wymuszonego małżeństwa. *Tamże*, pkt 1186-1191.

62 R. Grey, *Prosecuting Sexual and Gender-Based Crimes*..., s. 91.

63 R.J. Cook, S. Cusack, *Gender Stereotyping: Transnational Legal Perspectives*, Philadelphia 2010, s. 39-50.

64 T. Altunjan, *The International Criminal Court and Sexual Violence*..., s. 881.

czy *zamachy na godność osobistą*[65], ale w ciągu ostatnich 25 lat nabrała konkretnych kształtów w postaci różnych form, zidentyfikowanych w niniejszym artykule. Już (lub przyjmując odmienną perspektywę – dopiero) w sprawie *Kunarac* MTKJ stwierdził jednoznacznie, że zgwałcenie uzyskuje status niezależnej zbrodni międzynarodowej[66]. Podobna tendencja z czasem dotyczyła, w mniejszym bądź większym stopniu, pozostałych form przemocy seksualnej.

Impulsami do autonomizacji zbrodni przemocy seksualnej stały się detabuizacja problemu, rosnąca świadomość przemocy seksualnej jako szczególnej, niszczącej i poniżającej formy naruszenia prawa humanitarnego, presja organizacji pozarządowych, a przede wszystkim prowadzone przed trybunałami karnymi procesy, które jednoznacznie wskazywały w swoich orzeczeniach na potrzebę identyfikacji kolejnych form przemocy seksualnej. W ten sposób doszło do wyodrębnienia na podstawie prac MTKJ (a wskazanych po raz pierwszy w Statucie Rzymskim i EDZ) naruszeń takich jak wymuszona ciąża i niewolnictwo seksualne, a w sprawie *Ongwen* – zbrodni wymuszonego małżeństwa.

PODSUMOWANIE

Sprawy *Ntaganda* i *Ongwen* uwidaczniają poważne potraktowanie przez MTK przemocy seksualnej jako zbrodni międzynarodowej. Jednoznacznie pokazują złożoną naturę naruszenia – nie tylko skali i powszechności nadużyć, ale także wielości form. Orzeczenie w sprawie *Ongwen*, poprzez wskazanie aż czterech form przemocy seksualnej, dowodzi determinacji MTK w ściganiu i karaniu zbrodni przemocy seksualnej i jest swoistym ukoronowaniem wysiłków urzędu prokuratorskiego. Przełomowość *Ongwen* wynika także z bezprecedensowego uznania wymuszonej ciąży jako zbrodni przeciwko ludzkości.

Proces autonomizacji form przemocy seksualnej w MTK znajduje potwierdzenie także w kontekście przemocy seksualnej wobec mężczyzn. Jeszcze podczas prac trybunałów karnych *ad hoc* zbrodnie określane jako zgwałcenie czy „inna przemoc seksualna" dotyczyły wyłącznie kobiet, a przypadki przemocy seksualnej względem mężczyzn były kwalifikowane jako „nieludzkie i poniżające traktowanie". W EDZ zgwałcenie stało się kategorią neutralną płciowo, a orzeczenie w sprawie *Ntaganda* jednoznacznie wskazuje mężczyzn jako ofiary zgwałcenia. Warto podkreślić fakt identyfikowania form przemocy na styku obszarów przemocy ze względu na płeć (*gender-based violence*) oraz przemocy seksualnej, czego przykładem jest zbrodnia wymuszonego małżeństwa. Zwraca również uwagę proces identyfikacji form przedstawianych jako „inna przemoc seksualna", co z czasem może skutkować wyodrębnieniem kolejnych form przemocy seksualnej (np. okaleczeń płciowych).

---

[65] A. Adams, *The Legacy of the International Criminal Tribunals*..., s. 752.

[66] *Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač, Zoran Vukovič z 22 lutego 2001*, IT-96-23 & 23/1, pkt 436.

BIBLIOGRAFIA

Adams A., *The Legacy of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda and Their Contribution to the Crime of Rape*, „European Journal of International Law" 2018, vol. 29, iss. 3, https://doi.org/10.1093/ejil/chy043.

Altunjan T., *Reproductive Violence and International Criminal Law*, Berlin–The Hague 2021.

Altunjan T., *The International Criminal Court and Sexual Violence: Between Aspirations and Reality*, „German Law Journal" 2021, vol. 22, https://doi.org/10.1017/glj.2021.45.

Amnesty International, *Forced Pregnancy. A Commentary on the Crime in International Criminal Law*, London 2020, [online] https://www.amnesty.org/en/documents/ior53/2711/2020/en/.

Askin K.D., *Prosecuting Wartime Rape and Other Gender-Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles*, „Berkeley Journal of International Law" 2003, vol. 21, iss. 2, https://doi.org/10.15779/Z384D2S.

Askin K.D., *War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals*, The Hague–London–Boston 1997.

Askin K.D., *Sexual Violence in Decisions and Indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: Current Status*, „American Journal of International Law" 1999, vol. 93, iss. 1.

Bensouda F., *Gender Justice and the ICC: Progress and Reflections*, Sydney 2012, [online] https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/FED13DAF-3916-4E94-9028-123C4D9BB0C9/0/StatementgenderSydeny140212.pdf.

de Brouwer A.-M., *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*, Antwerp 2005.

Chappell L.A., *The Politics of Gender Justice at the International Criminal Court: Legacies and Legitimacy*, New York 2016.

Chappell L.A., *Women, Gender and International Institutions: Exploring New Opportunities at the International Criminal Court*, „Policy and Society" 2003, vol. 22, iss. 1, https://doi.org/10.1016/S1449-4035(03)70011-3.

Chenault S., *And Since Akayesu? The Development of ICTR Jurisprudence on Gender Crimes: a Comparison of Akayesu and Muhimana*, „New England Journal of International and Comparative Law" 2008, vol. 14, nr 2.

Cook R.J., Cusack S., *Gender Stereotyping: Transnational Legal Perspectives*, Philadelphia 2010.

Deklaracja Pekińska przyjęta na Czwartej Światowej Konferencji w sprawie Kobiet z 15 września 1995, UNDoc. A/Conf.177/20.

Domagała A., *Forms of Sexual Violence in the Jurisprudence of Ad Hoc International Criminal Tribunals*, „Studia i Analizy Nauk o Polityce" 2023, nr 2, https://doi.org/10.31743/sanp.16723.14786.

Elements of Crimes. Official Records of the Review Conference of the Rome Statute of the International Criminal Court. Kampala, 31 May – 11 June 2010, International Criminal Court publication, RC/11, [online] https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf.

Ellis M., *Breaking the Silence: Rape as An International Crime*, „Case Western Reserve Journal of International Law" 2006-2007, vol. 38, iss. 2.

Eriksson M., *Defining Rape. Emerging Obligations for States under International Law?*, Örebro 2010.

Global Issues: Women and Justice, red. S. Pickering, C. Lambert, Sydney 2004.

Frulli M., *Advancing International Criminal Law. The Special Court for Sierra Leone Recognizes Forced Marriage as a „New" Crime against Humanity*, „Journal of International Criminal Justice" 2008, vol. 6, nr 5.

Gardam J., Charlesworth H., *Protection of Women in Armed Conflict*, *„Human Rights Quarterly" 2000,* vol. 22, nr 1.

Glasius M., *The International Criminal Court: A Global Civil Society Achievement*, London 2007.

Grey R., *The ICC's First „Forced Pregnancy" Case in Historical Perspective*, „Journal of International Criminal Justice" 2017, vol. 15, nr 5, https://doi.org/10.1093/jicj/mqx051.

Grey R., *Prosecuting Sexual and Gender-Based Crimes at the International Criminal Court. Practice, Progress and Potential*, Cambridge 2019.

Grey R., Oosterveld V., *Al Hassan: The International Criminal Court's First Judgment on Gender Persecution*, Opinio Juris, 2 VIII 2024, [online] http://opiniojuris.org/2024/08/02/al-hassan-the-international-criminal-courts-first-judgment-on-gender-persecution-part-2/.

The International Criminal Court: Elements of Crimes and Rules of Procedure and Evidence, red. R.S. Lee i in., New York 2001.

The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute – Issues, Negotiations, Results, red. R.S. Lee, The Hague 1999.

IV konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 12 sierpnia 1949 r., Dz.U. 1956, nr 38, poz. 171.

Luping D., *Investigation and Prosecution of Sexual and Gender-Based Crimes before the International Criminal Court*, „Journal of Gender, Social Policy & the Law" 2009, vol. 17, iss. 2.

Nordås R., Cohen D.K., *Conflict-Related Sexual Violence*, „Annual Review of Political Science" 2021, vol. 24, https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-041719-102620.

Oosterveld V., Maloney K.M., O'Brien M., *Symposium in Pursuit of Intersectional Justice at the International Criminal Court: Group Two – The „Other Inhumane Act" of Forced Marriage in Prosecutor v Ongwen*, Opinio Juris, 3 V 2022, [online] http://opiniojuris.org/2022/05/03/symposium-in-pursuit-of-intersectional-justice-at-the-international-criminal-court-group-two-the-other-inhumane-act-of-forced-marriage-in-prosecutor-v-ongwen/.

Orzeczenie Izby Odwoławczej w sprawie Bosco Ntaganda z 30 marca 2021, ICC-01/04-02/06 A A2.

Orzeczenie Izby Odwoławczej w sprawie Dominic Ongwen z 15 grudnia 2022, ICC-02/04-01/15 A.

Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Akayesu z 2 września 1998, ICTR-96-4-T.

Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie AlHassan Ag Abdoul Aziz z 24 czerwca 2024, ICC01/1201/18.

Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Anto Furundzija z 10 XII 1998, IT-95-17/1-T.

Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Bosco Ntaganda z 8 lipca 2019 roku, ICC-01/04-02/06.

Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Dominic Ongwen z 4 lutego 2021, ICC-02/04-01/15.

Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač, Zoran Vuković z 22 lutego 2001, IT-96-23&23/1.

Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Germain Katanga z 7 III 2014, ICC-01/04-01/07.
Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Kvočka et al. z 2 listopada 2001, IT-98-30/1.
Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Lubanga z 10 lipca 2012, ICC-01/04-01/06.
Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Eliézer Niyitegeka z 16 maja 2003, ICTR-96-14-T.
Orzeczenie Izby Sądowej w sprawie Simić z 17 października 2002, IT-95-9/2-S.
Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes, Biuro Prokuratora MTK, VI 2014, [online] https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf.
Prosecutor v. Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Review of the Indictments Pursuant to Rule 61 of the Rules of Procedure and Evidence, IT-95-5-R61, IT-95-18-R61.
Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY, red. S. Brammertz, M. Jarvis, New York 2016.
Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) z 8 czerwca 1977 r., Dz.U. 1992, nr 41, poz. 175.
Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II) z 8 czerwca 1977 r., Dz.U. 1992, nr 41, poz. 175.
Sadat L.N., *Al Hassan Symposium – A Disappointment for the Victims of Sexual and Gender-Based Violence in Timbuktu*, Lieber Institute, 18 II 2025, [online] https://lieber.westpoint.edu/disappointment-victims-sexual-gender-based-violence-timbuktu/.
Spees P., *Women's Advocacy in the Creation of the International Criminal Court: Changing the Landscapes of Justice and Power*, „Signs" 2003, vol. 28, nr 4, https://doi.org/10.1086/375498.
Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708.
Szpak A., *Ewolucja definicji gwałtu w orzecznictwie międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc*, „Polityka i Społeczeństwo" 2018, vol. 4, nr 16.
Szpak A., *Gender and Sexual Crimes Before ad hoc International Criminal Tribunals*, „International Journal Public Law and Policy" 2011, vol. 1, nr 3.
Tétrault-Provencher J., *Replicating the Definition of „Forced Pregnancy" from the Rome Statute in a Future Convention on Crimes Against Humanity: A Tough Pill to Swallow*, „Hastings Journal on Gender and the Law" 2022, vol. 33, nr 2.

Arkadiusz DOMAGAŁA – adiunkt w Zakładzie Badań nad Przemocą i Konfliktami Politycznymi w Instytucie Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Zajmuje się głównie zagadnieniami związanymi z ochroną praw człowieka i masowymi naruszeniami praw człowieka, w tym interwencją humanitarną, przemocą seksualną w konfliktach zbrojnych i karaniem zbrodni międzynarodowych.